

OSMAN NEVRES DÎVÂNI'NDA YAZIYA DAİR UNSURLAR*

Eda TOK**

ÖZ

Sanatkârların bir sanat eserini meydana getirenken yaşadığı sosyal ve doğal çevreyi eserine yansıtmayacağını, bir diğer ifadeyle çevrenin etkisi altında kalmadan eserini meydana getirebileceğini söylemek pek mümkün değildir. Dîvân şairleri de yaşadıkları toplumun özelliklerini, yaşayış biçimlerini, günlük hayatta karşılaştıkları her nesneyi şiirlerinde dile getirmiş, duygu ve düşüncelerini anlatmak için onları birer araç olarak kullanmışlardır. 19. yüzyıl şairlerinden Osman Nevres'in Dîvânı incelendiğinde de şairin çevresindeki her şeye karşı ne kadar ilgili olduğu, maddî ve manevî hemen hemen her şeyin çeşitli tasavvurlarla şiirlerine yansıdığı görülmüştür. Nevres Dîvânı'nın özellikle giyim kuşamdan yeme içmeye; savaş aletlerinden müzik aletlerine, mimariden yazı araç gereçlerine kadar maddî unsurlar bakımından oldukça zengin olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızı bu unsurlar arasından dikkatimizi çeken Osman Nevres Dîvânı'ndaki yazı ile ilgili araç ve gereçlerin incelenmesi oluşturmaktadır. Şairin şiirlerinde kalem başta olmak üzere mürekkep, tebeşir, defter, tomar, levh, varak, hatt, kitap, mektup, telgraf gibi yazıya dair birçok unsura çeşitli tasavvur ve hayallerle yer verdiği görülmüştür. Osman Nevres'in -şair olması münasebetiyle- yaşamının daima içerisinde olan yazıya dair bu araç gereçlere şiirlerinde hangi hayaller ve tasavvurlarla yer verdiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osman Nevres, dîvân, şiir, yazı, kalem

THE ELEMENTS ABOUT WRITING IN NEVRES DIVAN

ABSTRACT

While artisans have occurred their artworks, that not to reflect on their artworks so social and nature environment. In other words, it's not to possible to create the art work without the influence of the environment. Divan poets have been used characteristics of society in which they live the way of life and every object they have been experienced in their daily lives that are used in their poems as a tool in order to express their feelings and thoughts. One of the 19th century poets, Osman Nevres, expressed his perspective of interest of environment in his divan. In view of his reflecting the perspective of the material and spiritual realizations in terms of their affecting the environment. It has been found to

* Bu makale tarafımdan hazırlanan *Osman Nevres Divânı'nda Maddî Kültür* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2010) isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir

** Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, edatok@duzce.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-9939-0154>

be valuable in terms of material elements especially drinking and clothing; combat materials and music materials; writing materials and architecture etc. Our work includes writing materials among these elements of Nevres. Poems of Nevres includes different elements especially, top of the pencil, ink, chalk, notebook, wad, plate, leaf, calligraphy, book, letter, telegraph. These have been used different realizations and imaginations. As a conclusion; how to process to shown in those elements of Divan of Nevres.

Keywords: Osman Nevres, divan, poetry, writing, pencil

EXTENDED ABSTRACT

It has been claimed that Ottoman poets were detached from life, indifferent to their environment, and even that they were isolated in their own world. Many academic studies in recent years show that such claims are arbitrary generalizations and do not reflect the truth; on the contrary, the studies indicate that the Ottoman poets were never disconnected from social life, the environment they live in, the beliefs and cultural values of the society toward which they have a sense of belonging, and especially they were making use of the elements related to social life on a large scale mostly within the frame of various imaginations, metaphors and thoughts. Ottoman poets used the features of the society they live, lifestyles, every object they encounter in daily life in their poems, and they used them as a tool to express their feelings and thoughts. It is clear in the “Divan” of Osman Nevres, one of the 19th-century poets, that the poet was quite concerned with everything around him, almost all of the material and spiritual things were reflected in his poems with various considerations.

The rise of new poetry in the nineteenth century, when important reforms took place in the political and social spheres of the Ottoman Empire, could not put an end to the long-lasting Ottoman poetry and the new poetry was not a complete breaking away from the old poetry. In this respect, the Ottoman poetry in the 19th century was not much different from the previous centuries in terms of the number of poets who partially continued the old poetry tradition. But from the second half of the 19th century onward, we see some changes with regard to the quest for finding appropriate ways of separations and differentiations from literary genres during the process of modernization. One of the poets who grew up in the process of renewal in the 19th century is Osman Nevres who was characterised as mediocre in this period. The poet, who was also known as Nevres-i Cedid and used the pseudonym Nevres in his poems, was reported to have been born in Chios in 1236 / 1820-21, and there is limited information about his family. Nevres, the child of a Greek-born family, was bought by Süleyman Fâik Efendi who was a servant of Ali Rıza Pasha, when he was still a child and after being educated for a while, he was presented to the Pasha and learned Persian, poetry, construction and literary composition under the patronage of the pasha. At first, Nevres who started his career as a clerk was appointed to Baghdad Provincial Clerkship. Throughout his life, he was assigned to various places, and died on the 6th of February, 1876; he was buried in Karaca Ahmed Cemetery, Istanbul. Nevres wrote his poems in Turkish, Persian and Arabic; like many other Ottoman poets, he dealt with many subjects such as love, lover, nature, religion, mysticism, mythological elements, rose-warbler image. It has been detected that Nevres Divan is very rich in terms of material elements such as from apparel to ornamentation; from means of transport to refreshments; from battle

equipment to musical instruments, from architecture to writing tools. This study has mainly been formed in relation to that examination of the aforementioned writing tools in Osman Nevres' Divan. By virtue of being a poet, it was tried to be seen what dreams and imaginations Osman Nevres used by these instruments in his poems. We tried to shed light on the ways in which Osman Nevres, by virtue of being a poet, made use of these writing tools in regard to his dreams and imaginations. In the light of these examinations, we came up with many elements of writing such as (especially) pencil, gizlik, notebook, index, der-kenar, kitâb, Quran, telegram, letter, ruz-nâme, seal, ink, paper, ruler, pergâr, tebâşir, divân, firman, leaf, levh, line in the poems with a variety of dream and imagination-based contexts. These elements are listed in alphabetical order, and some exemplary couplets from the Divan are presented after a brief explanation. Of all the elements of writing, the poet used the pen most frequently and he likened the pen to a Turkish crescent, a reed flute, a horse, a sword, çeşme-i hayvan and he used various combinations of pen. We also see in these poems that he included the original uses that he represented the ink of the pen as milk; the pen as a chest full of milk.

Not only he touched upon the traditional ways of communication such a carrier pigeon but also he mentioned some of the new inventions of the era, like telegraph. It is clear that the poet was truly an observer of the time he lived through; and he was making use of the latest innovations that were absent in his poems beforehand.

Some of the innovations of the period such as telegraph and ferry can be seen as an indicator of the poet's being an observer of his period and not being away from social life. In this study, the elements of writing in Osman Nevres' poems have been included on large scale. No doubt, his co-existing identities as a clerk and a poet had a certain influence on the prevalence of writing elements in his poems.

Giriş

Sanatkarların bir sanat eserini meydana getirirken yaşadığı sosyal ve doğal çevreyi eserine yansıtmadan, bir diğer ifadeyle çevrenin etkisi altında kalmadan eserini meydana getirebileceğini söylemek pek mümkün değildir. Dîvân şairleri de yaşadıkları toplumun özelliklerini, yaşayış biçimlerini, günlük hayatta karşılaştıkları her nesneyi şiirlerinde kullanmış, duygu ve düşüncelerini anlatmak için onları birer araç olarak kullanmışlardır. 19. yüzyıl şairlerinden Osman Nevres'in Dîvânı incelendiğinde de şairin maddî ve manevî hemen hemen her şeyi çeşitli tasavvurlarla şiirlerine yansıttığı görülmüştür. Şairin Dîvânı'nda geçen bu unsurların incelemesine geçmeden önce şair hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

Nevres-i Cedîd olarak da anılan ve şiirlerinde Nevres mahlasını kullanan şairin tahminen 1236/1820-21'de Sakız Adası'nda doğduğu belirtilmektedir. Nevres ve ailesi hakkında bilinenler yok denecek kadar azdır. Rum asıllı bir ailenin çocuğu olan Nevres, Ali Rızâ Paşa'nın hizmetkarlarından Süleyman Fâik Efendi tarafından henüz çocuk yaşta iken satın alınıp bir süre eğitildikten sonra Paşa'ya takdim edilmiş ve Paşa'nın himayesinde Farsça, şiir, inşâ ve kitabet bilgileri öğrenmiştir. Görev hayatına kitabet mesleğiyle başlayan Nevres'in ilk görev yeri Bağdat vilayet kâtipliğidir. Hayatı boyunca çeşitli yerlere tayin edilerek görev almıştır. 1288/1871-72 yılı ortalarında Nevres hakkındaki yolsuzluk iddiaları ile görevinden azledilmiş, daha sonra suçsuzluğu ispatlanarak ordu muhasebeciliği görevine getirilmiştir. Ancak daha sonra bu görevden

de azledilmiştir. Şairin yaşadığı bu sorunlar sağlığının bozulmasına yol açmış, sağlığı bozulan şair Haydarpaşa Hastanesi'nde tedavi edilerek sağlığına kavuşmuş ve 1874'te son görevi olan Zaptiye Nezareti Mektupçuluğuna tayin edilmiştir. Nevres hastalığının tekrarlaması üzerine görevden ayrılmış ve 6 Şubat 1876'da vefat etmiş, İstanbul'da Karaca Ahmed Mezarlığı'na defnedilmiştir (Kaya 2017: 89-100).

Nevres, şiirlerini Türkçe, Farsça ve Arapça yazmış; diğer divân şairleri gibi şiirlerinde aşk, sevgili, tabiat, din, tasavvuf, mitolojik unsurlar, gül-bülbül gibi birçok konuyu işlemiştir. Şairin divânı maddî unsurlar bakımından oldukça zengindir (Tok 2010). Şairin şiirleri incelendiğinde yazıya dair unsurların şiirlerinde geniş yer bulunduğu görülmektedir. Bu unsurları alfabetik olarak aşağıdaki şekilde incelemek mümkündür.

1. Yazı ile İlgili Araç ve Gereçler

1.1. Defter

Arapça bir kelime olan defter, “dikilmiş kâğıt mecmuasıdır. Eskiden cilt yerinde kullanılan bu terim kâğıtların birbirine bağlanmasıyla elde edilirdi” (Pala 2002:119). Nevres, şiirlerinde defteri gerek gerçek anlamıyla, gerek çeşitli teşbih ve mecazlarla sıkça kullanmıştır. Nevres, ‘Abdülmeccid Han için yazdığı kasidesinin aşağıdaki beytinde onu övmek için eline kalem ve defter aldığını belirterek defteri gerçek anlamı ile kullanmıştır:

Yârdan bu sözü gûş etdigim anda nâ-çâr
Medh için aldım ele şerm ile kilk ü defter (Kasîde 3/20)¹

Şair, aşağıdaki bir başka beytinde saf şarap için kitap ve defteri rehin ettiğini; onun uğrunda eski, yeni hiçbir şey bırakmayıp hepsini sakiye verdiğini belirtmiştir:

Kitâb u defteri etdim şarâb-ı nâba girev
Ne varsa sâkiye verdim ne köhne kaldı ne nev (Gazel 254/1)

Şair, vatan temalı bir gazelinden aldığımız aşağıdaki beytinde ise vatan sevgisinin göğsüne yerleştiğinden beri defterinde birinci mesele olduğunu belirtmiştir. Şair, defteri hayatı gibi tasavvur etmiştir:

Takarrür eyleyeli ezberimde hubb-ı vatan
Birinci mes'eledir defterimde hubb-ı vatan (Gazel 228/1)

Nevres, defter kelimesini işine son vermek, birini öldürmek anlamlarına gelen defterini dürmek, deymi içerisinde de kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte ömrü bir deftere benzeten şair, Hakk'ın düşmanların ömür defterlerini dürmesini istemiştir:

Düre Hak defter-i 'ömrünü zebân-ı emeli
Lâl ola olmaya kâdir demege lâ vü na'am (Kasîde 14/62)

Şair, gönlünün arzusunun tükenmeyeceğini ve çılgınlık hallerinin çok fazla olduğunu hatta bu hallerinin deftere bile sığmayacağını bildirerek, hâlini anlatmak için defterden istifade etmiştir:

¹ Örnek verilen beyitler “Bayram Ali Kaya (2017) Osman Nevres Divânı, İstanbul: Kesit Yayınları.” alınmıştır.

Ârzû-yı dil-i nâ-kâm tükenmez bitmez
Sıgmaz ahvâl-i cünûn deftere gelmez kaleme (Müfredât 46)

1.2. Gezlik

Gezlik, kalemtırâş manasına gelmektedir (Şemseddin Sami 2007: 1163). Hat sanatının gereçlerinden olan kalem tıraşlar kalemin ucunun istenilen yazı ölçüsünde kesilmesi amacıyla kullanılır ve kalem tıraşların sapları genellikle değerli taşlardan yapılmıştır (Çağman ve Aksoy 1998: 26). Nevres, kalemtırâşı tenasüp ilişkisine dayalı olarak diğer yazı malzemeleri ile birlikte anmıştır:

Her kimin defterini yoklasa kahrın fî'l-hâl
Hakk eder nâmın anın gezlik-i bürrân-ı kalem (Kasîde18/5)

1.3. Hâme, Kalem, Kilk

Kalem kelimesi, Yunancada sulak yerlerde yetişen kamış, hasır otu, Hint kamışı anlamına gelen kalamos ile Latince aynı anlamı ifade eden kalamus'tan Arapçaya, oradan da Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Türkçede kalem şeklinde kullanılan kelime, yazı yazmaya yarayan alet anlamındadır (Derman 2001: 245). Kalem yazı yazmada kullanılan bir araç olmasının yanı sıra Kur'ân-ı Kerîm'in Kalem Sûresi'nin "Nun, kaleme ve kalem tutanların yazdıklarına andolsun ki..." (Karaman vd. 2014: 563) şeklinde birinci ve ikinci ayetlerinde ve Alak Sûresi'nin "Oku! Kalemlerle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbin kerem sahibidir." (Karaman vd. 2014: 597) şeklinde üç, dört ve beşinci ayetlerinde kalemin yer alması sebebiyle dîvân şairlerimizin fazlaca ilgilendiği unsurlardan biri olmuştur. İslam inançları arasında kıyamet gününe dek gerçekleşecek bütün olayları yazması için Allah tarafından ilk yaratılanın kalem olduğu görüşü de kalemin, başka bir açıdan önemini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir (Ersoylu 1992: 147). Kalem, gerek bir yazı aracı olması gerekse kültür ve İslam tarihimizde önemli bir yer teşkil etmesi sebebiyle klâsik şiirimizde önemli bir yer tutmuştur. Şairler, kalem anlamına gelen hâme ve kilk kelimelerini beyitlerinde sıklıkla anmışlardır.

Nevres'in de Dîvânı'nda en çok yer verdiği unsurlardan biri kalemdir. Şairin Şam defterdarı Faik Efendi methinde yazdığı hem redifi kalem olan hem de kalem üzerine kurulu benzetmelerle oldukça zengin bir kalemiyyesi vardır. Şair, kalemi bu ve diğer şiirlerinde çok çeşitli benzetmelerde kullanmıştır. Aşağıdaki beytinde teşhis sanatından da yararlanarak, kalemi bir insan olarak hayal etmiştir:

Cevher-i nazmın ile rûşen ola çeşm-i sühan
Feyz-i endîşen ile hürrem ola cân-ı kalem (Kasîde18/30)

Kamış kalemin yazabilmesi için ağzının çatlatılması yani ikiye ayrılması gereklidir (Şengün 2008: 747). Şairler, bu özelliği dolayısıyla kalemi çifte, iki dilli olarak tarif etmişlerdir. Nevres de Bağdat valisi Ali Rıza Paşa için yazdığı kasidesinin aşağıdaki beytinde iki dilli kalemin bile derdini şerh edemediğini belirtmiş, bu şekilde derdinin büyüklüğünü vurgulamıştır:

Vâkı'â şerh edemez derdini kilk-i dü-zebân
Bilirim oldu tenin nâle-i hicrân ile nâl (Kasîde10/60)

Nevres, birçok beytinde kalemi şekli ve sözün kılıç gibi yaralayıcı olması bağlamında kılıca benzetmiştir:

Tîg-i hâmemle dü-nîm oldu hele cevher-i ferd
Yohsa bu nûkte-i ser-beste kalırdı mübhem (Kasîde14/73)

Nevres aşağıdaki beyitte, kıskançlıktan ucu ikiye ayrılan kalemi şekli itibariyle iki dilli kılıca benzetmiştir. Kalemin ucunun iki parça olması ile ucu çatallaşan, iki dilli gibi görünen kılıç arasında benzerlik kurmuştur:

Şekl-i ebrûsunu levh-i dile etdikçe rakam
Reşkten hâme-i endîşem olur tîg-i dü-dem (Kasîde13/26)

Şair, aşağıdaki beyitte ise kalemi savaş meydanındaki Rüstem'in kılıcına benzetmiştir:

Bu sen misin ki benânınla zâhir etdi kalem
O san'atı ki ma'ârikde tîg-i Rüstem-i Zâl (Kasîde 9/13)

Aşağıdaki beyitte kalem okun ucunda bulunan sivri demir olan peykâna benzetilmiştir:

O kadar mûy-şikâf oldu hayâlin ile kim
Cevher-i ferdi dü-nîm eyledi peykân-ı kalem (Kasîde18/16)

Klâsik şiirimizde kalem ile bir mûsikî aleti olan ney arasında her ikisinin de kamıştan yapılmaları, şekil, renk ve madde bakımından ilişkili olmaları nedeniyle benzerlik kurulmuştur. Neyin nağmeleri ve kamış kalemin yazı yazarken sürtünmeden dolayı çıkarmış olduğu ses de benzerlik kurulan özelliklerindedir. Nevres de aşağıdaki beyitte kalemin çıkardığı ses ile neyin nağmeleri arasında ilişki kurmuştur:

Bülend etmekde evc-i medhini nây-ı kalem her dem
Gelû-gîr olsa da hasîd yine pest etmez âvâzın (Kasîde 8/5)

“At hızlı hareket etmesi, koşarken ayağından toz çıkarması, tozun bir başka dildeki karşılığı olan gubârın bir yazı çeşidi olan gubârî hat ve toz halinde bulunan sürme ile olan ilgisi sebebiyle kalem için benzetme unsuru olur” (Sefercioğlu 1990: 7-8). Nevres de aşağıdaki beyitte kalemi doru bir ata benzetmiştir:

Şevk ile başladı cevîlâna kümeyt-i hâmem
Kî benim fârisi deşt-i hüner ü 'irfânın (Kasîde 4/48)

Nevres'in kaleme benzettiği hayvanlardan birisi de ejderhadır. Şair, kalemi Hz. Musa'nın elindeki Firavun'un sihirbazlarının iplerini yutan ve büyük bir yılan, ejderhaya dönüşen asası olarak tasavvur etmiştir:

Ref' için 'adl ile Fir'avn-ı sitem şu'bedesin
Eyledi 'âleme Mûsâ seni su'bân-ı kalem (Kasîde 18/4)

Kıl kalem şekli itibariyle genellikle saça, perçeme benzetilmektedir. Nevres de aşağıdaki beytinde sevgilinin yüzünü Mushaf'a, perçemlerini ise Mushaf'a ayet yazan bir kıl kaleme benzetmiştir:

Kıl kalemle hat-ı ta'lika müselsel çalışıp
Mushaf-ı rûyun için yazdı yüz âyet perçem (Gazel 174/5)

Şair, aşağıdaki beyitte ise sevgilinin kaşlarını kaleme benzetmiştir:
Ne hançer ne kemândır kaşların ne tâk u ne mihrâb
Kalem şeklinde 'anberden iki masnû' heykeldir (Gazel 79/2)

Kalemin ilgi kurulduğu en önemli vücut aksamından biri kirpiktir. Kalemle kirpik arasındaki şekil benzerliği yanında kirpiğin kıl olması, hokkaya benzetilen göz ile mürekkebe ve kâtibe benzetilen gözyaşıyla yakın ilgisi bu benzetmenin hareket noktasıdır (Sefercioğlu 1990: 5). Nevres de birçok beytinde kirpik ve kalem birlikte anmış, kirpiği kaleme benzetmiştir:

Kılıp müjgânımı hâme sevâd-ı dûd-ı âhımla
Misâl-i hatt u hâlin safha-i tasvîre çeksinler (Gazel 60/2)

Utarid, feleğin kâtibi olarak bilinmesi nedeniyle sıkça kalemle birlikte anılan gezegendir. Nevres, Şam defterdarı Faik Efendi için yazdığı kasidesinin aşağıdaki beytinde onun mürekkebi ve kalemine Utarid ve Zühal'in hizmetçi olsa yakışacağını söyleyerek övmüştür:

Sen o sultân-ı edebsin kim midâd u hâmene
Yaraşır olsa 'Utâridle Zühal hayl ü hadem (Kasîde 17/34)

Nevres, Şam Defterdârı Fa'ik Efendi methinde yazdığı başka bir kasidesinin aşağıdaki beytinde ise kalemî şevkle dönen Mevlevilere benzetmiş ve kalemin sayfalar üzerinde sürekli dönüp durmasına sebep olarak memdûhun şiiirlerini göstermiştir:

Hâl gelmiş ana nazmınla degil bî-hûde
Mevlevîler gibi bin şevk ile devrân-ı kalem (Kasîde 18/25)

Şair aynı kasidesinden aldığımız aşağıdaki beytinde kalemle ilgili oldukça orijinal bir hayal kurmuş, kalemî süt dolu göğse, kalemin mürekkebini de süte benzetmiştir:

Tıfl-ı tab'ın olalı mehd-nişîni dâniş
Doldu şîr-i hüner-i magz ile pistân-ı kalem (Kasîde 18/14)

Şair, aşağıdaki beytinde kalemin yazı yazarken çıkarttığı sesi, cızırtıyı İran şahı Hüsrev-i Perviz'in ünlü çalgıcısı Bârbed'in bile duysa kaleminin tatlı diliyle yeniden hayat bulacağını belirtmiştir:

Ol kadar şîrîn-zebânım kim hayât-ı nev bulur
Ger sarîr-i hâmemi gûş etse rûh-ı Bârbed (Gazel 33/8)

Nevres, beğendiği bir gazeli övmek için gönül alan gazelini çok beğendiğini bu yüzden de dîvânına altın kalemle yazmasını istemiş, gazelin değerini vurgulamak için altın kaleme yer vermiştir:

Pek beğendim bu dil-ârâ gazel-i rengîni
Kilk-i zerrîn ile Nevres anı dîvânıma yaz (Gazel 98/5)

1.4. Kâğıd

Kâğıt, hamur haline getirilmiş pamuk, keten, ipek, pirinç samanı gibi çeşitli maddelerin ilavesiyle de yapılan, yazı yazmada, temizlik ambalaj gibi pek çok işte kullanılan ince, kuru yapraktır. İnce bitki liflerinin keçeleşmesi ile meydana gelen bugünkü kâğıdın ilk olarak M.S. 150 tarihinde Çin’de yapıldığı sanılmaktadır. Kâğıttan önce yazı malzemesi olarak kemikler, ağaç yaprakları, taşlar, tabletler, bezler kullanılmıştır. Kâğıt kültür hazinelerinin yayılması, gelişmesi ve gelecek nesillere aktarılmasında çok önemli bir vasıta (Serin 1999: 288-289).

Kâğıt kelimesini sadece bir yerde kullanan Nevres, *Perî ile Civân* mesnevisinde Civân’ın Perî’ye mektup yazmak için eline kalem ve kâğıt aldığını belirtmiş, kâğıdı gerçek anlamıyla kullanmıştır:

Kâğıd kaleme el urdu dergâl
Terkîb-i firâkı kıldı i’lâl (*Perî ile Civân*, 46)

1.5. Levh

Levh, üzerine resim yapılabilen ve yazı yazılabilen düz yassı nesne veya yüzeydir (Devellioğlu 2003: 549). Ulvî âlemde, olmuş ve olacak her şeyi içeren ilahî levhaya levh-i mahfuz denilir (Cebecioğlu 2014: 308).

Nevres birçok beytinde levh kelimesini kalem ile birlikte anmıştır. Şair aşağıdaki beytinde ayrılık meselesini bileni bulduğunda, kalem ve levhayı ahının kıvılcımı ile adeta yandıracığını belirtmiştir:

Yandırırıldım şerer-i âhla levh ü kalemin
Elime girse idi mes’ele-âmûz-ı firâk (Gazel 135/4)

Şair, ‘Abdülmecid Han için yazdığı kasidesin aşağıdaki beytinde fikirlerini toplayıp, eline kalem ve levhayı aldıktan sonra aklına bu kutlu eserin ilk beytinin geldiğini belirtmiştir:

Cem’ edip fikrimi aldıkda ele levh ü kalem
Geldi endişeme bu matla’-ı ferhunde-eser (Kasîde 3/21)

Levha feleğin kâtibi olarak bilinen Utarid ile birlikte de anılmıştır. Nevres, Deftardar Fâik Efendi’nin şairliğini övdüğü kasidesinden aldığımız aşağıdaki beyitte, Utarid’in bile memdûhun kaleminin süsü olan nazım ve nesirlerini gördüğünde kalemini kırıp, levhasını attığını belirtmiştir. Şair, memdûhun nazım ve nesir sahasındaki başarısı karşısında feleğin kâtibi olarak bilinen Utarid’in bile aşağı kalacağını bildirerek Fâik Efendi’yi övmüştür:

Levhini atdı şikest etdi ‘Utârid kilkin
Nazm u nesrin olalı zînet-i ‘unvân-ı kalem (Kasîde 18/19)

1.6. Midâd, Mürekkep

Arapça bir kelime olan midâd, mürekkep ya da yazı yazmaya mahsus siyah veya renkli sulu maddeye denir. Eskiden kullanılan is mürekkepleri sayesinde yüzyıllar önce yazılmış eserler parlaklığını kaybetmeyen, yazıyı yazıldığı zamanki gibi muhafaza edilmiş; bu mürekkepler sayesinde yazılar günümüze ulaşmıştır. Kalemin ucundan

yavaş yavaş akması, aharlı kâğıt üzerinden kolayca silinmesi, yalanmaya müsait olması sebebiyle batı mürekkepleri de kullanılmıştır (Pakalın 1971: 532; Serin, 1982: 104). Klâsik şiirimizde renk itibarıyla en çok sözü edilen mürekkep siyah ve kırmızı mürekkeptir. Siyah mürekkep daha çok esmer olan sevgilinin saç, kaş, kirpiğiyle; kırmızı mürekkep ise âşığın döktüğü kanlı gözyaşları, ciğer kanıyla ilişkilendirilmiştir. Nevres aşağıdaki beytinde ahının dumanını siyah mürekkebe benzetmiştir:

Kilk müşğın hattını ‘âciz kalır tahrîrde
Ermese her ân midâd-ı dūd-ı âhımdan meded (Gazel 33/4)

Nevres, Ali Rıza Paşa için kasidesinin fahriye bölümünden aldığımız aşağıdaki beytinde kırmızı kaleminden mürekkep aktığının zannedilmemesi, altın oluktan zemzem aktığını dile getirmiştir:

Saçılır sanma mürekkeb kalem-i sürhümden
Ebr-i tab‘ım akıdır altın oluktan zemzem (Kasîde 14/72)

Yazı, kalemle yazılarak ebedileştirildiği için, mürekkep âb-ı hayâta; kalem de mürekkebe gidip gelmesiyle âb-ı hayâta kavuşan, onu içen Hızır gibi düşünülerek Hızır’a benzetilmiştir:

Cû gibi oldu midâdın medediyle cârif
Hızır-ı endîşen için çeşme-i hayvân-ı kalem (Kasîde 18/24)

1.7. Mühür

Mühür yapmakta kullanılan taşlar özellikle akik veya sarduan, çok istisnai olarak safir, zümrüt ve yeşimdir. En güzel akik taşı Yemen’den gelir ve Yemen akiği şark şairlerine güzel dudakların veya şarabın sembolü olarak hizmet eder. Mühür, benzetmeler nedeniyle bazen yumuşak akik bazen mühürlü yüzük taşı, bazen de Süleyman’ın mührü olarak görünür. Osmanlı Devletinde sultan mühürleri iki türdür; bir tanesi sadrazama onun sınırsız kudretinin sembolü olarak verilir ve vezir bunu sadece sultanın huzuruna çıktığı meclislerde takar; diğeri kudret getirmez, sadece sultanların vakfiyesi olan kütüphanelerin kütüphanecilerinin ellerinde bulunur ve kitapları mühürlemek için kullanılırdı, damga durumundaki bu mühürler sultanın ölümünden sonra da orda kalırdı. Sultanın asıl mührü ise öldüğünde kırılırdı (Hammer 1999: 22-25). Nevres, aşağıdaki beyitte sinesindeki can gibi mührü saklayacağını, kimseye bu sırrı söylemeyeceğini belirtmiş, aşkı mühür gibi düşünmüştür:

Saklarım mührünü sînemdeki cânım gibidir
Kimseye fâş edemem râz-ı nihânım gibidir (Gazel 95/1)

Aşağıdaki beyitte ise kütüphanelerde kitapları mühürlemek için kullanılan mühür söz konusu edilmiştir:

Mührün açıp âhir ol kitâbın
Feth etdi kilidini o bâbın (*Perî ile Civân*, 113)

1.8. Pergâr

Pergâr Farsça bir kelime olup, pergel demektir. Bir ayağı sabit diğer ayağı etrafında dönerek daire, çember çizmek için kullanılan araca pergel denir. Pergelin, iki ayağı olması bir ayağının bir noktada sabit olup diğer ayağının etrafında dönmesi genellikle şiirlerde söz konusu edilmiştir. Nevres de şiirlerinde pergeli dönmesi, daire çizmesi özelliğiyle anmıştır.

Şair, *Destâr-ı Hayâl* mesnevisinde yer alan Baht u Cehd hikâyesinin aşağıdaki beytinde yaşlı bir papazın yolda gördüğü kuru eşek kafası etrafında pergel gibi döndüğünü belirtmiştir:

Pergâr gibi dolandı devrin
Tâ eyleye fehm sırr u gavrın (*Destâr-ı Hayâl*, 392)

1.9. Safha, Varak

Arapça bir kelime olan safha, bir şeyin düz yüzü, bir cismin görülen tarafları, yazılmış ya da yazılabilir sahife anlamlarına gelir. Varak ise yazma eserlerdeki her bir yapraktır, ön yüzü (a), arka yüzü de (b) olarak numaralandırılır (Devellioğlu 2003: 909; Özen 1985: 75). Nevres şiirlerinde varak, safha kelimelerini gerçek anlamlarının yanında çeşitli sanatlı şekillerde de kullanmıştır. Şair, aşağıdaki beytinde gönlü bir sayfaya benzetmiştir:

Tutmaz rakamı safha-i dilde hat-ı ‘aşkın
İmdâd eger etmezse tebâşîr-i mahabbet (Gazel 20/3)

Şair, aşağıdaki bir başka beytinde ise sevgilinin gül yaprağı gibi olan yanağını sayfaya benzetmiş, perçemlerinin yanağına değdikçe adeta sümbülün gölgesinin gülün yapraklarına dokunduğunu zannettiğini belirtmiştir. Sevgilinin saçı sümbül, yanağı ise bir sayfa, gül yaprağı gibi düşünülmüştür:

Sanırım berg-i güle sâye-i sünbül dokunur
Safha-i ‘ârıza etdikçe isâbet perçem (Gazel 174/4)

Başka bir beyitte yanağını sayfaya benzeten şair, yanağının sayfasına gözyaşları ile cetvel çekerek ağlayan gönlünün hâlini gönül kanı ile yazdığını tasavvur etmiştir:

Hûn-ı dil ile hâl-i dil-i zârımı yazdım
Eşkimle çekip safha-i ruhsârıma cedvel (Gazel 163/5)

Şairin varağa (yaprağa) benzettiği unsurlardan biri de ömürdür:

Çıksın gözü küttâba hakâret edenin
Cehli ile da‘vâ-yı mahâret edenin
Çeksin varak-ı ‘ömrüne hat kilik-i kazâ
Kadr-i kalemi hatta işâret edenin (Rubâi 18)

Nevres, Şumnu’nun soğuğundan şikâyetini dile getirdiği aşağıdaki beytinde oranın soğuğunu mektubun sayfaları tahammül edebilse uygun bir şekilde dile getireceğini belirtmiştir. Oranın ne denli soğuk olduğunu vurgularken bu soğuğa mektup sayfalarının bile dayanamayacağını ifade etmiştir:

Berdini serd ederdim olsa eger
Mütehmmil sahîfe-i nâme (Dü-beyt 27/2)

1.10. Tebâşir

Arapça bir kelime olan tebeşir gevrek bir çeşit kireç karbonatıdır. Kalem halinde olup sert yüzeylere yazı yazmada, şekil çizmede kullanılır (Özönder 2003: 194). Nevres, sadece bir örnekte yer verdiği tebeşiri diğer yazı malzemeleriyle birlikte anmıştır. Gönlü sayfaya, aşkı hatta benzeten şair, sevgiyi ise tebeşire benzetmiştir:

Tutmaz rakamı safha-i dilde hat-ı ‘aşkın
İmdâd eger etmezse tebâşîr-i mahabbet (Gazel 20/3)

1.11. Tûmâr

Arapça tûmâr, kâğıt ve derilerin uzunlamasına ve az enli olarak kesilmiş, yuvarlanmış şeklidir. Yazı ve tezhip kâğıt ve derilerinin kıvrılmamasını, güneşten etkilenmemesini sağlar. Cildin bulunmasından evvel eserler böyle saklanmıştır (Özönder 2003: 203). Nevres, aşağıdaki beytinde çektiği dert ve sıkıntının söz levhasına sığmayacağını, inleyen gönlünün sıkıntısını şerh etmeye tomar gerektiğini belirtmiş, tomar isteyerek sıkıntısının çokluğuna vurgu yapmıştır:

Çekdiğim derd ü elem levh-i makâle sıgmaz
Şerh-i endûh-ı dil-i zârıma tûmâr gerek (Gazel 146/5)

Şair aşağıdaki bir başka beytinde ise “keşke berbat bahtım ömrümün tomarını dürseydi de böyle son gam vaktini görmeseydim” diyerek ömrü bir tomara benzetmiş, dürülmesini isteyerek hayatın son verilmesini kastetmiştir:

N’olaydı görmeseydim böyle eyyâm-ı gam-encâmı
Düreydi kâşki tûmâr-ı ‘ömrüm baht-ı berbâdım (Gazel 178/3)

2. Yazarak Meydana Getirilen Unsurlar

2.1. Âyet

Âyet, “Allah’ın varlığına, peygamberlerin doğruluğuna işaret eden delil ve mucize anlamında, ayrıca Kur’an-ı Kerim sûrelerinin belli bölümlerinden her biri için kullanılan bir terimdir” (Yavuz ve Çetin 1991: 242). Dîvân edebiyatında âyetler ıktibas yoluyla kullanılır. İktibaslar, bazen bir cümle bazen de âyet içerisinde yalnız bir kelimeyle, kimi zamanda sadece anlam bakımından söz konusu edilirler. Âyet isimleri de sevgiliye ait özellikler için kullanılır (Pala 2002: 54).

Şair, Yusuf Kâmil Paşa methinde yazdığı kasidesinin dua bölümünden aldığımız aşağıdaki beytinde Cenab-ı Hakk’ın bağışlamasıyla, ihsanıyla onun vücudunun âyetini cömertlikle tefsir etmesini dilemiştir, vücudu ayete benzetmiştir:

‘Înâyetiyle ‘atâsıyla münzel-i âyât
Vücûdun âyetini eyleye müfessir-i cûd (Kasîde 5/72)

2.2. Dîvân

Edebiyatımızda dîvân bir şairin şiirlerini belli bir düzene göre topladığı defterlere denilir. Nevres dîvâna beyitlerinde genellikle kendi dîvânını kastedecek biçimde yer vermiştir. Şair, şiirinin şöhreti ufukları sarsa buna şaşılması gerektiğini, Nevres gibi

dîvân sahibi olduğunu ifade etmiştir. Şair burada tecrid sanatıyla kendini soyutlamış aynı zamanda bu beyitte dîvân şairlerinden olan Nevres-i Kadîm'e (1762) de telmihte bulunmuş olup onun gibi dîvân sahibi olduğunu kastetmiş, bu şekilde tevriyeli bir kullanıma da başvurmuş denilebilir:

Tutsa n'ola âfâkı benim şöhret-i nazmım
Nevres gibi bir sâhib-i dîvânım efendim (Gazel 197/5)

Bağdat valisi Ali Rıza Paşa methinde yazılan kasidenin aşağıdaki beytinde levha ve kalemin gökler dîvânının süsü olalı onun gibi birinin adaletinin namının yazılmadığı ifade edilmiş, dîvân diğer yazı unsurlarıyla birlikte anılmıştır:

Yazmadı sen gibi bir âsaf-ı 'âdil nâmın
Zîb-i dîvân-ı semâvât olalı levh ü kalem (Kasîde 14/7)

Şair aşağıdaki beyitte kendi dîvânından farklı olarak Hilâlî Dîvânı'ndan söz etmiştir:

İki mısra'la kalem bast-ı merâm eyleyemez
Kaşların şerhine dîvân-ı Hilâlî ister (Gazel 97/5)

2.3. Fermân, Menşûr

Farsça fermân ve Arapça bir kelime olan menşûr, "Osmanlı devletinde padişahın verdiği, uyulması gerekli hükümleri taşıyan yazılı buyruk" demektir (Baykal 1974: 49). Fermanlarda padişahların tuğra ve nişanları bulunur.

Nevres, Abdülaziz Han methinde yazdığı kasidesinin aşağıdaki beytinde feleğin memdûhun fermanına uyma hususunda kusur etmesi hâlinde, talihinden Samanyolu ile feleği bende çekeceğini belirtmiş, fermanların uyulması gerekli belgeler olması bilgisinden yararlanmıştı:

Tâli'in bende çeker kâhkeşânıyla anı
Felek icrâda kusûr etse eger fermânın (Kasîde 4/31)

Şair, aşağıdaki bir başka beytinde "Ya Rab! Gönül padişahının fermanına boyun eğmeyen sinenin sarayı harap olsun." diyerek burada fermanı gönlün emirleri olarak kullanmıştır:

Ol sinenin harâb ola yâ Rab sarâyı kim
Fermân-ı pâdişâh-ı dile imtisâli yok (Gazel 134/4)

Şair, *Perî ile Civân* mesnevisinin aşağıdaki beytinde Civân'ın Namver'den ne yapması gerektiğini ferman etmesini istediğini belirtmiştir:

N'etmek gerek ise eyle fermân
Etmek gerek ise bezl edem cân (*Perî ile Civân*, 384)

Fermanlar padişahların tuğralarını taşımaları itibariyle birçok beyitte tuğra ile birlikte anılmışlardır:

Taht-gâh-ı dilde 'aşkın hükmünü icrâ için
Perçemin tuğrâ-yı müşğîn çekdi hat menşûruna (Gazel 266/4)

2.4. Fetvâ

Fetva, “İslam hukuku ile ilgili bir sorunun dinsel hukuk kurallarına göre çözümünü açıklayan ve yetkililerce çıkarılan belgedir” (Baykal 1974: 49). Nevres, aşağıdaki beytinde aşk fetvasıyla, gönül gama damat olunca sinede asmanın kızıyla yani şarapla nikahına müsaade edildiğini ifade etmiştir:

Dâmâd olunca dil gama fetvâ-yı ‘aşk ile
Duht-ı rezi nikâha mesâg oldu sinede (Gazel 269/4)

2.5. Hamâ’il, Ta’vîz

Hamâ’il kılıç bağı, nüsha, muska, tılsım anlamlarına gelir, Arapça tav’îz de muska demektir (Devellioğlu 2003: 1041). Muska, hastalığa ve nazara karşı üstte taşınan, boyuna takılan dualar hakkında kullanılan bir tabirdir. Üç köşe şeklinde katlanarak yedi kat muşambaya sarılır ve bir meşin içine dikilip iki ucuna bağlı bir iple boyna asılır veya elbiseye dikilir (Pakalın 1993: 585).

Sevgilinin kâkülüne seslenen şair onu yanağının muskası yapmak gerektiğini; zaten sürekli sevgilinin gümüş gibi olan boynuna muska olduğunu belirtmiştir. Sevgilinin boynuna düşen saçları muskaya teşbih edilmiştir:

Seni ta’vîz-i rûh etmek gerek ey kâkül-i müşgîn
Ki dâ’im gerden-i sîmînine yârîñ hamâ’ilsin (Gazel 249/2)

2.6. Harîta

Harita, yeryüzünün tamamının veya bir parçasının, belli bir orana göre küçültülerek düzlem üzerine çizilmesine denilir. Şair, sadece bir beyitte yer verdiği harita kelimesini mühendis ile birlikte anmıştır. Klâsik şiirimiz için oldukça yeni olan mühendis ve harita gibi kelimelere yer verilen beyitte şair, memdûhun hükümünün geçtiği diyarın genişliğini anlatırken hüküm ülkesinin haritasını, feleğin kâtibi sayılan Utarid’in mühendis olsa yine de çizemeyeceğini ifade etmiştir:

Vasî’dir o kadar hükümünün kalem-revi kim
‘Utârid olsa mühendis harîtasın çizemez (Mukatta’ât 6/2)

2.7. Hatt

Hatt, sözlükte “ince, uzun, doğru yol, birçok noktaların birbirine bitişerek sıralanmasından meydana gelen çizgi, çizgiye benzeyen şeyler ve yazı” anlamlarına gelir. Hatt, özellikle İslam kültüründe, yazı ve güzel yazı (hüsn-i hat) anlamlarında kullanılır. Hüsn-i hat, estetik kurallara bağlı kalarak, ölçülü, güzel yazma sanatıdır; fakat yalnızca İslam yazıları için kullanılan bir tabirdir. İslam milletlerinin ortak geliştirdikleri ve sanat seviyesine yükselttikleri hattın, Osmanlıların İslam dünyasında mihver devlet rolünü almasıyla İstanbul’da en güzel örnekleri verilmiştir (Serin 1999: 19). Klâsik şiirimizde hatt, genellikle yazı ve sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri manalarıyla tevriyeli kullanılmıştır. Nevres, aşağıya aldığımız beytinde hatt kelimesini hem yazı hem de yanaktaki ayva tüyleri anlamıyla kullanmıştır. Şair, her an ahının dumanının mürekkebi kaleme yardım etmese, kalemin (sevgilinin miskli ayva tüylerini) yazı yazamayacağını ifade etmiştir. Şair, ahının dumanını kalemin yazı yazmasını sağlayan mürekkep gibi düşünmüş, yazı unsurlarını birlikte anmıştır:

Kilk müşğîn hattını ‘âciz kalır tahrîrde
Ermese her ân midâd-ı dūd-ı âhımdan meded (Gazel 33/4)

Şair başka bir beytinde sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin uygun bir açıklama yazdığını belirtmiş eğer yazmamış olsa vefa tercümesinin de okunamayacağını ifade etmiştir. Şair, bu beyitte hattı yazı anlamıyla da diğer yazı unsurlarıyla birlikte tenasübe dayalı kullanmıştır:

Yazdı bir şerh-i müvecceh ana hattın yoksa
Hiç okunmaz gibi kalmışdı vefâ tercemesi (Gazel 301/4)

Başka bir beyitte yine hatt kelimesi tevriyeli kullanılmış. Kalemin çatlasa yine ince bir mesele olan (sevgilinin yüzündeki ayva tüylerini) yazıyı yazamayacağını ifade etmiştir. Burada çatlasa kelimesi de hem kalemlerin çatlatılarak kullanılması hem de zorlanması anlamıyla tevriyeli kullanılmıştır:

İnce bir mes’eledir şerh edemez fikr-i dakik
Çatlasa hattını tahrîr edebilmez hâme (Gazel 256/4)

2.8. Kitâb, Kütüb

Kitâb, Arapça bir kelime olup çoğulu “*kütüb*”tür. Kitap “yazılmış veya basılmış, bir kabın içerisinde dikilmiş kâğıtlar mecmuası” demektir (Şemseddin Sami 2007: 1144). Kitap bugünkü haline gelene kadar çeşitli merhalelerden geçmiş, medeniyet tarihiyle orantılı gelişmiştir. İçerisinde çeşitli konular içeren kitaplar, klâsik şiirimizde gerçek anlamı yanında teşbihlerle de yer almıştır. Nevres de şiirlerinde kitabı gerçek anlamının yanında benzetilen olarak da kullanmıştır. Sevgilinin vasıflarını baştan sona yazmak isteyen şair, sadece sevgilinin saçının kıssasıyla bile uzun, yani hacimli bir kitap dolduğunu belirtmiştir:

Bu şeb endîşe evsâfın ser-â-pâ çekdi tahrîre
Mücerred kıssa-i zülfün Mutavvel bir kitâb oldu (Gazel 278/7)

Şair aşağıdaki beytinde gam günlerinde aşığa şarabın helal olduğunu, bunun için aşk kitabından izin aldığı dile getirmiş ve aşkı kitaba benzetmiştir:

Eyyâm-ı gamda ‘âşika sahbâ helâl imiş
Buldu kitâb-ı ‘aşkda Nevres mesâgını (Gazel 294/5)

Şair, aşağıdaki bir başka beytinde de aşka uyduğunu belirterek yine aşkı bir kitaba benzetmiştir:

Nâm-ı ‘aşk ile kitâb-ı ‘aşka etdim ibtidâ
Pey-rev oldum ‘aşka ya’ni ‘aşka etdim iktidâ (Gazel 3/1)

Şair bir başka beytinde ise marifet beyanında bin kitap gibi çok muhtevalı olan gönlünün cehalet pazarında bir pula satılmasına hayıflanmıştır:

Satıldı bir pula bâzâr-ı cehlde hayfâ
Beyân-ı ma’rifeti bin kitâb olan gönlüm (Gazel 185/8)

Aşağıdaki beyitte farklı bir kullanım olarak kitap gemiye benzetmiştir:

Gark etdi sefne-i kitâbı
Gözyaşına dîde-i pür-âbı (*Perî ile Civân*, 121)

2.9. Kur'ân, Mushaf

Kur'ân, Müslümanların mukaddes kitabı olup, Hz. Muhammed'e gelen vahiyleri ihtiva eder. Kur'an'ın yazıya geçirilmiş kitap haline gelmiş şekline de Mushaf denilir. Kur'ân-ı Kerim'in tamamı, lafzı ve anlamıyla birlikte, Allah tarafından Cebrail aracılığıyla Hz. Muhammed'e değişik yer ve zamanlarda indirilmiştir. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'in sağlığında hem okunup ezberlenerek hem de yazılarak tam ve sağlam olarak tespit edilip korumaya alınmakla beraber yazılan ayet ve surelerin tamamı bir araya getirilerek kitap şeklini almış değildir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra halifelğe gelen Hz. Ebu Bekir, emir vererek Kur'ân'ın kitap haline getirilmesini sağlamıştır. Hz. Osman devrinde ise Kur'ân çoğaltılmıştır. Kur'ân'ın dili Arapçadır. Kur'ân-ı Kerim'de insanların maddi, manevi hayatlarını düzenleyen hükümler, ayetler, peygamberlere ve geçmiş toplumlara dair kıssalar, dualar, insanı düşünmeye ve Allah'ın varlığını, birliğini ve yüceliğini kavramaya yönelten olaylar, imana ufuk açan örnekler yer alır (Çetin 2006: 1155-1163; İslam Ansiklopedisi 1967: 995).

Klâsik Türk şiirinde sevgilinin güzelliği Mushaf olarak düşünülür. Mushaf'ta yer alan harflerin, hareketlerin, âyetlerin her biri sevgilinin güzelliğinin parçası olan yüzü, saçı, boyu, hattı, kaşı karşılar (Pala 2002: 291). Nevres aşağıdaki beytinde “Güzellik Mushaf’ına ayva tüyü ve ben gerektir. Çünkü çizgiler ve noktalar sayfaların süsüdür.” diyerek sevgilinin güzelliğini Mushaf olarak düşünmüş, sevgilinin yüzündeki ayva tüylerini çizgi; benini ise nokta olarak tasavvur etmiştir:

Mushaf-ı hüsne hatt u hâl gerek
Zîb-i evrâkdir hutût u nukat (*Gazel 124/6*)

Aşağıdaki başka bir beyitte ise sevgilinin yüzü Mushaf'a benzetilmiştir. Sevgilinin perçeminin, yanağına değmesi Mushaf'a kıl kalemle ayetin yazılması gibi düşünülerek, perçem kıl kaleme, yüzündeki ayva tüyleri ise ayete benzetilmiştir:

Kıl kalemle hat-ı ta‘lîka müselsel çalışıp
Mushaf-ı rûyun için yazdı yüz âyet perçem (*Gazel 174/5*)

2.10. Mecmû‘a

Mecmûa, yazma ya da eski basma kitaplarda birden çok eserin yer aldığı cilt bütünüdür (Özen 1985: 44). “Nevres, o afet fitne mecmuası mı bilmem (öyle ki) yan bakışı sihir şerhi, saçı ise bela tercümesidir” diyen şair sevgilinin güzellik vasıflarını edebi tür olarak düşünmüş ve sevgiliyi bunları içinde barındıran bir fitne mecmuası olarak tasavvur etmiştir:

Fitne mecmâ‘ası mı Nevres o âfet bilmem
Gamzesi şerh-i füsûn zülfü belâ tercemesi (*Gazel 301/5*)

2.11. Mektub, Nâme

Farsça nâme, yazılı nesne, yazılmış şey, mektup demektir. Mektup, birbirinden uzak olan kimselerin, kurumların arasındaki haberleşmeyi sağlayan bir yazı türüdür. Mezopotamya’da ve Eski Mısır’da kil tabletlere, papirüslere yazılmış mektuplar bulunmuştur ki bu da mektubun tarihinin ilkçağlara kadar uzandığını gösterir. XVII. yüzyıldan itibaren bir edebiyat türü olarak da gelişmeye başlayan mektubun XIX. yüzyılda önemi artar fakat XX. yüzyılda telgraf, radyo, televizyon gibi haberleşme araçlarının yaygınlaşması ile önemini yitirir. Mektuplar işledikleri konulara göre tebriknâme, arzihal, niyaznâme, cevapnâme gibi çeşitlere ayrılır (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1986: 231-232). Osmanlı devrinde yazılan mektupların genel olarak daha çok sevgi ve saygı sözlerinden oluşan ibtidâ bölümüyle başlayarak geçiş bildiren sözlerden oluşan tahallüs kısmıyla ibtidâdan talep kısmına geçtiğini, bu bölümde isteklerin, duygu ve düşüncelerin söylendiği veya bir haber verildiğini ve sonra mektubun uygun bir dille sona erdirildiğini söyleyebiliriz. Mektubun en sonunda da yazan kimsenin imzası yer alır (Derdiyok 1999: 735).

Klâsik şiirde mektup çeşitli vesilelerle anılmıştır. Sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri kâğıt üzerindeki bir mektup gibi düşünülmüştür. Sevgiliden gelen âşık için adeta kavuşma niteliği taşıyan mektuplar, âşığı kimi zaman ferahlatırken kimi zaman da üzmüştür (Pala 2002: 362).

Nevres, mihnet köşesinde hakir, bir başına kaldığını, sinesinin gamlı, gönlünün ateş dolu olduğunu, gözlerinin ağladığını belirterek kendisinin perişan halde olduğunu belirtmiştir. Derdini anlatabileceği bir tanıdık olmadığını, gurbette kaldığını belirten şair sevgiliye bir mektup göndermek istese dahi gönderebileceği kimsenin olmadığını dile getirerek, gurbette olmaktan, hiç dostu olmamasından ve hâlimden şikâyet etmiştir:

Yalnız başıma kaldım kûşe-i mihnetde h’âr
Sîne gam-gîn dil pür-âteş ben perîşân dîde zâr
Kime bilmem eyleyim râz-ı derûnum âşikâr
Kûy-ı gurbette ne bir bildik ne bir gam-h’âr var
Kim götürsün ger yazarsam yâre bilmem nâme ben (Tahmis 2/VIII)

Sevgiliye “Sana bundan sonra güvercinle mektup uçurmam, (çünkü) mahallene göndermek için seher vaktinde ettiğim âhım var.” diyen şair, eskiden güvercinlerin ayağına bağlanılarak mektup gönderilmesi şeklindeki eski bir haberleşme biçimine yer vermiştir:

Min-ba’d kebûterle sana nâme uçurmam
Göndermek için kûyuna âh-ı seherim var (Gazel 89/5)

Aşağıdaki beyitte ise gam, nâmeye benzetilmiş; şair, gamının fazlalığını, akla uygun mealinin olmadığını bu yüzden aklın bile gamının nâmesini şerh etmede aciz kalacağını dile getirmiştir:

Nevres ne gûne şerh edeyim nâme-i gamı
Kim ittilâ’-ı ‘akla muvâfık me’âli yok (Gazel 134/5)

Başka bir beyitte ise farklı olarak sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri Arapça ibareli bir mektuba benzetilmiştir:

Okudum hattın ol Halebli mehin
'Arabıyyü'l-'ibâre bir mektûb (Müfredât 10)

2.12. Rûz-nâme

Farsça birleşik bir isim olan rûz-nâme yevmiye defteri, günlük olayların, hatıraların yazıldığı defter, gazete anlamlarına gelir (Devellioğlu 2003: 900). Nevres sadece bir beytinde bu kelimeye yer vermiştir. Sevmediği bir kimse için yazdığı anlaşılabilir şiirin aşağıdaki beytinde şerhin mümkün olmadığını; kalemin âciz; olayların hesapsız olduğunu rûz-nâmenin neyi araştırıp inceleyeceğini adeta şaşırıldığını ifade etmiş, gazetelerin araştırıp günlük olayları bildirmesine de göndermede bulunmuştur:

Rûz-nâme kangısın tahkîk u tedkîk eylesin
Şerh nâ-kâbil kalem 'âciz vekâyi' bî-şümâr (Nazm 21/8)

2.13. Telgraf

Telgraf, elektrikten faydalanılarak uzaklara haber gönderebilmek için kullanılan bir araçtır. Bir telgraf düzeninde verici, alıcı ve ikisinin arasında da elektrik hattı vardır. Elektrikli telgraf XIX. yüzyılda Amerikalı bilgin Samuel Morse tarafından icat edilmiştir. Morse bir süre yeni icadını kimseye kabul ettirememiş, bir de bunun için Osmanlı hükümetine başvurmayı düşünerek buluşunu İstanbul'a göndermiş. Abdülmecid buluşu beğenerek, Morse'a ihtira beratıyla birlikte elmas madalya vermiştir (Hayat Ansiklopedisi 19??: 3025).

Nevres, zamanının yeniliklerinden biri olan telgrafi şiirine sokmuştur. Aşağıdaki beytinde sevgilinin saç telini telgraf hattı gibi uzatıp Habeş'in halini Avrupa'yla haberleştirdiğini belirtmiş, sevgilinin saç telini telgraf teline benzetmiştir:

Târ-ı zülfün uzadıp hatt-ı telegraf gibi
Avrupa ile haberleşmede hâl-i Habeş'i (Gazel 300/3)

2.14. Tuğrâ

Tuğra, hükümdarların nişan ve yazılı alameti yani bir çeşit imzasıdır. Tuğralar eski Türk devletlerinde belgelerinin üst tarafına konulmak suretiyle çok eski zamandan beri kullanılmıştır. Osmanlı devletinde Padişahın imzası şeklinde kuruluşundan beri değişik yerlerde kullanılmış, hat sanatının bir kolu olarak da gelişmiştir. Saltanatın kaldırılmasına kadar kullanılan tuğralar "sere, beyze, tuğ, kol" olmak üzere dört bölümden oluşmuştur. Tuğra, önceleri berat, menşur, ferman, vakfiye gibi resmi evraklar üzerine çekilmiş, daha sonraları paralarda, defterhane defter ve kayıtlarında görülmüş, ilerleyen zamanlarda da bir hanedan arması gibi, bayrak, pul, resmi abidelerde kullanılmıştır (Umur 1980: 11-18).

Nevres, aşağıdaki beytinde sevgilinin perçeminin gönül tahtında aşk hükmünü icra edebilmek için, fermana tuğrasını çektiğini belirtmiş, sevgilinin perçemini tuğra; yüzünü de ferman gibi tasavvur etmiştir:

Taht-gâh-ı dilde 'aşkın hükmünü icrâ için
Perçemin tuğrâ-yı müşgîn çekdi hat menşûruna (Gazel 266/4)

Şair, Mustafa Paşa'nın Bağdat valiliği yaptığı hakkında yazdığı kıt'a-i kebiresinden aldığımız aşağıdaki beytinde, ona vezirlik rütbesinin yücelikle, ululukla

verildiğini öyle ki Utarid'in fermanını yazdığını, Müşteri yıldızının da tuğrasını çektiğini belirtmiştir:

Verildi kendine kadr-i vezâret 'izz ü şevketle
'Utârid yazdı menşrunu çekdi Müşterî tuğrâ (Tevârih17/10)

3. Yazılı Eserlerin Bir Parçası Olan veya Onlarla Kullanılan Unsurlar

3.1. Cedvel

Cedvel, yazma kitaplarda ve levhalarda yazıyla kenarı ayırmak üzere altınla çekilen çizgilere verilen isimdir. Tek çizgi veya biri kalın biri ince iki çizgiden ibarettir. Kırmızı ve başka renkli cedvel de kullanılmıştır. Yazmalarda levhaların sayfa kenarlarını çizgi çekilmesine 'cedvel çekmek' denilmiştir. Bu çizgiler altın suyundan ya da yaldızlı sarı veya kırmızı renkli olurlarmış (Özen 1985: 9).

Aşağıdaki beytinde "Yanağımın sayfasına gözyaşımınla cedvel çekip, ağlayan gönlümün hâlini gönül kanımla yazdım" diyen şair, yüzünü bir sayfa olarak tasavvur etmiştir. Şair, sayfaya benzettiği yanağı üzerine dökülen kanlı gözyaşlarını ise sayfaya cedvel çizilmesi olarak düşünmüş, 'cedvel çekmek' tabirine yer vermiştir:

Hûn-ı dil ile hâl-i dil-i zârımı yazdım
Eşkimle çekip safha-i ruhsârıma cedvel (Gazel 163/5)

3.2. Der-kenâr

Yazma kitaplarda, sayfa kenarlarında bulunan beyit ve yazılara der-kenâr denilir (Özen 1985: 15). Nevres aşağıdaki beytinde, asrın kayıtlarını bir bir yokladığını fakat doğruluğun, sadıklığın gerektirdiğine uygun kenara, köşeye yazılmış bir yazı, der-kenâr bulamadığını belirtmiştir:

Yokladım bir bir kuyûd-ı 'asrı tatbîk eyledim
İktizâ-yı sıdkâ dâ'ir görmedim bir der-kenâr (Nazm 21/3)

Şair aşağıdaki beytinde gözünün su sahibi olduğu hakkında kaydını bulduğunu, dalganın gözyaşı macerâsını der-kenâr ettiğini belirtmiştir. Irak gibi su sıkıntısı olan bazı yerlerde su sahiplerinin kayda geçmesi bilgisine de bir göndermede bulunan şair, kendisinin de yaşlarla dolu gözlerinin o kayıtlarda yer aldığını ifade etmiştir:

Kaydın bulup su mâlikidir diyü çeşmimin
Hep mâcerâ-yı eşkim eder der-kenâr mevc (Gazel 25/9)

3.3. Fihrist

Fihrist, Farsça bir kelime olup bir kitabın içinde bulunan bab ve fasılları kısaca ve alfabetik olarak gösteren cedvel, içindekiler bölümü demektir. Kitabın başına ya da sonuna konulan fihristler, bazı yazmalarda son derece güzel tezhipli ve geometrik süslemeler içinde yer almıştır. Fihrist, bir kütüphanedeki kitapların ya da mağazadaki eşyaların gösterildiği defterler ve lokanta gibi yerlerde yemeklerin adının bulunduğu listeler için de kullanılır bir tabirdir (Özen 1985: 20; Şemseddin Sami 2007: 1009). Nevres, aşağıdaki beyitte Peygamber efendimizi yaratılış kitabının fihristine teşbih etmiştir:

Ol fâtiḥ-i bâb-ı âferîniş
Fihrist-i kitâb-ı âferîniş (*Destâr-ı Hayâl*, 18)

Sonuç

Nevres'in şiiirleri incelendiğinde gizlik, kalem, defter, fihrist, der-kenâr, kitap, telgraf, mektup, ruz-nâme, mühür, mürekkep, kağıt, varak, levh, hatt gibi yazıya dair unsurların şiiirlerinde çeşitli tasavvurlarla sıklıkla yer bulduğu görülmektedir. Şair yazıya dair unsurlardan en sık kalemi kullanmış, kalemi çevgana, kılıca, ata, çeşme-i hayvana benzetmiş ve kalemle ilgili çeşitli terkiplere yer vermiştir.

Şairin şiiirlerinde güvercinlerin ayağına mektup bağlanarak haber gönderilmesi gibi eski bir haberleşme yöntemine yer verilirken dönemin yeni bir icadı olan telgrafi da ele aldığı görülmektedir. Şair, döneminin gözlemcisi olmuş, duygu ve düşüncelerini anlatmak için çevresindeki her nesneyi bilhassa yazıya dair unsurları sıklıkla kullanmıştır. Daha önce şiiirlerde rastlanılmayan ancak icadıyla birlikte hayata giren unsurlar da şairin şiiirinde yer bulmuştur. Mühendis, harita, telgraf gibi unsurların şiiirde yer bulması şairin döneminin gözlemcisi olduğunun, çevresinden, sosyal hayattan uzak kalmadığının da bir işareti olarak görülebilir. Yapılan incelemede şairin şiiirlerinde yazıya dair unsurların geniş yer bulduğu görülmektedir. Nevres'in kâtiplik görevinde bulunmasının ve şair kimliğinin şüphesiz şiiirlerinde yazıya dair unsurların fazla görülmesinde tesiri olmuştur.

KAYNAKLAR

- BAYKAL, Bekir Sıtkı. 1974. *Tarih Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- CEBECİOĞLU, Ethem. 2014. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Otto Yayınları.
- ÇAĞMAN, Filiz, Şule AKSOY. 1998. *Osmanlı Sanatında Hat*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- ÇETİN, Abdurrahman. 2006. "Kur'ân", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, c.3, Ed. İbrahim DÖNMEZ, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, s. 1155-1166.
- DERDİYOK, Çetin. 1999. "Osmanlı Devrinde Mektup Yazma Geleneği", *Osmanlı Kültür ve Sanat*, c. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 731-740.
- DERMAN, M. Uğur. 2001. "Kalem", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 24, İstanbul, s. 245-257.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. 2003. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- ERSOYLU, Halil. 1992. "Kaside-i Kalem", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s.147-167.
- HAMMER-PURGSTALL, Joseph Von. 1999. *Osmanlı Mühürleri*, Çev. Ümit ÖZTÜRK, İstanbul: Pera Yayıncılık.
- Hayat Ansiklopedisi*. (Yayın Yılı Yok). "Telgraf", c. 6, Hayat Yayınları, s. 3025.
- İslam Ansiklopedisi*. 1967. "Ku'ran", c. 6, İstanbul: MEB, s. 995-1011.
- KARAMAN, Hayrettin, Mustafa ÇAĞRICI, İbrahim Kâfi SÖNMEZ, Sadrettin GÜMÜŞ. 2014. *Kur'an Yolu Meâli*, Ankara: Diyanet Başkanlığı Yayınları.
- KAYA, Bayram Ali Kaya. 2017. *Osman Nevres Dîvânı*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- ÖZEN, M. Esiner. 1985. *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, İstanbul: Basım Atölyesi.

- ÖZÖNDER, Hasan. 2003. *Ansiklopedik Hat ve Tezhip sanatları Deyimleri, Terimleri Sözlüğü*, Konya: Sebat Ofset Matbacılık.
- PAKALIN, Mehmet Zeki. 1993. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 2, İstanbul: MEB.
- PALA, İskender. 2002. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayınları.
- SEFERCİOĞLU, Nejat. 1990. “Yazı ve Yazı ile İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı 2”, *Yeni Defne*, c. 8, S. 96-97, İstanbul, s. 2-8.
- SERİN, Muhiddin. 1982. *Hat San'atımız Tarihçesi-Malzeme ve Aletler-Meşkler*, İstanbul: Kubbe Altı Neşriyatı.
- SERİN, Muhiddin. 1999. *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- ŞEMSEDDİN SAMİ. 2007. *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- ŞENGÜN, Necdet. 2008. “Klasik Türk Şiirinde Kalem Kasideleri”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, vol. 3/4, Summer, s.730-758.
- TOK, Eda. 2010. *Osman Nevres Divânı 'nda Maddî Kültür*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. 1986. “Mektup”, İstanbul: Dergâh Yayınları, c. 6, s. 231-232.
- UMUR, Suha. 1980. *Osmanlı Padişah Tuğraları*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, Abdurrahman ÇETİN. 1991. “Âyet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 4, İstanbul, s. 242.